

TRADICIJA I VERTIKALNA KLASIFIKACIJA OBITELJSKIH ODNOSA

Vedrana Spajić-Vrkaš

Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 392.3(497.5)

316.356.2(497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. 10. 1995.

U antropološkoj i etnološkoj literaturi spominje se da je raspad višegeneracijskih obiteljskih zadruga u Hrvatskoj vodio raspadu tradicijskih obiteljskih odnosa koji su se temeljili na patrijarhalnim načelima prvenstva muškog roda i starosti. Polazeći od Schwartzove teorije vertikalne klasifikacije društvenih odnosa, posebice njegove teze o dvostrukoj ulozi stolca u simboliziranju društvene polarizacije, autorica analizom fotografija obitelji iz Hrvatske snimljenih tijekom tridesetih pokazuje da se stolac može uzeti i kao siguran pokazatelj ostataka tradicijskih, patrijarhalnih obilježja u životu dvogeneracijske, nuklearne obitelji.

Antropološka/etnološka istraživanja života u obitelji, obiteljske strukture, odnosa unutar obitelji, obiteljskih uloga i promjena obitelji tijekom dužeg povijesnog razdoblja u Hrvatskoj su bila i ostala vrlo rijetka. Nekad su opisi obiteljskog života uglavnom bili uključeni u cjelovite etnografske studije pojedinog mjesta ili područja, pod naslovom "Život u obitelji" i "Život prema dobi", koji su tijekom nekoliko desetljeća bili objavljeni u *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* (v. npr. Lovretić, 1990/1897-1918;/ Ivanišević, 1904; Rožić, 1907; Lang, 1912; Božičević, 1906). U novije vrijeme objavljeno je nekoliko tekstova koji su ili dijelom ili u cijelosti posvećeni obitelji (v. npr. Barbarić et al. 1992/1960;/ Rihtman-Auguštin, 1984; Utješinović, 1988).

STRUKTURA HRVATSKE ZADRUŽNE OBITELJI

Najveća pozornost do danas je dana istraživanju tzv. zadruga (u literaturi s anglosaksonskog područja, poznate u približno istom značenju, spominju se

"proširene obitelji"), koje su bile najčešći oblik obiteljske organizacije do kraja 19. stoljeća na našim prostorima. Dugo se vjerovalo da zadruge imaju univerzalna obilježja. Uzrok tomu Milan Gavazzi (1978:81) nalazi u pojednostavljenim i uopćenim opisima zadruga i ističe da "bi se u stvarnosti jedva mogle naći dvije obiteljske zadruge koje bi imale posve jednaku strukturu, iste vlasničke odnose, isti poredak u radu i življenju", čak i ako se zanemari velika varijabilnost u broju članova i njihovim rodbinskim odnosima.

Zapostavljanje varijabilnosti obiteljskih zadruga dovelo je do toga da se one najčešće određuju kao velike, krvlju povezane trogeneracijske zajednice. U većine europskih naroda zadruge je "rodbinska i gospodarska jedinica ili zajednica koju tvore oženjena braća sa svojom djecom, a u danim slučajevima i s roditeljima, koja posjeduje zajednički zadružni imetak (u zemlji, stoci, zgradama, oruđu i dr.), zajednički gospodari i upotrebljava svoje radne snage, zajednički i podjednako troši prirod i obitava u istom domu" (Gavazzi, 1978: 82). Gavazzi ističe da je bit zadruga bila temeljena na načelu nedjeljivog imetka i zajedničkog gospodarenja, a ne na broju članova i krvnoj povezanosti. Ne samo da je velik broj zadruga, posebice krajem razdoblja, imao manje od dvadesetak članova nego je bilo i onih koje su nastale "uzadruživanjem" dviju krvno nepovezanih obitelji, pa su stoga nosile i dva prezimena.

U zadruzi se naglašavalo zajedništvo, poštenje i međusobno poštovanje (Rihtman-Auguštin, 1984). Oni su bili vezivno tkivo združene obiteljske organizacije s čvrstom hijerarhijskom strukturom utemeljenoj na dva glavna načela patrijarhalnog stila života: prvenstvu muškog roda i prvenstvu starosti (senioritetu). Vrh obiteljske hijerarhije pripada "ocu", "domaćinu", "starješini" ili "gospodaru kuće". U trogeneracijskim obiteljima to je obično djed, a u dvogeneracijskim najstariji sin. Njemu su bili podređeni svi muški i svi ženski članovi zadruga. Između muškog i ženskog zadružnog "svijeta" vrijedilo je načelo "spolne asimetrije moći" (Quinn, 1977) u korist muškaraca, što znači da su sve žene bile podređene svim muškarcima u obitelji. Žena je u obitelji imala utjecajniiji položaj tek kao svekrva. Tako je muško dijete po rangu bilo više od bilo koje žena, čak i kad je ona bila znatno starija od njega.

Unutar muškog i ženskog dijela obitelji pojedinci su najčešće zauzimali položaj ovisno o svojoj dobi. Dječaci su morali slušati mladiće i odrasle muškarce, neoženjena braća bila su podređena oženjenima, stariji oženjeni brat imao je prvenstvo nad mlađim oženjenim bratom. Na drugoj strani, djevojčice su morale slušati i djevojke i udate žene. No odnos između još neudatih djevojaka i udatih žena u obitelji nije slijedio takav uzorak, uglavnom stoga što su na njega utjecala dva dijelom suprotstavljena čimbenika: 1) shvaćanje djevojke kao "tranzitornog člana obitelji, koja značajno ne sudjeluje u izgradnji obiteljske moći i ugleda" (Hammond i Jablow, b.n.i.: 11) i 2) shvaćanje bračnog para i posebnosti položaja supruge koja kao "tuđa" udajom dolazi u zadruge. Glede drugog čimbenika, Vera Erlich (1964) drži da je položaj bračnog para, posebice supruge, središnji problem obiteljskoga zadružnog života. Udajom, naime, mlada žena primarno postaje snaha u kući svekra i svekrve, šogora i šogorice, a tek onda supruga svom mužu i majka svojoj djeci, pa se od nje često očekuje da više pažnje posveti

"rodu" nego svojoj najužoj obitelji. No izvođenje preciznijih zaključaka o položaju žene i posebnosti odnosa u ženskom svijetu u zadržanim uvjetima onemogućeno je ozbiljnim nedostatkom literature u tom području, jer je do danas u nas, osim Erlichinih istraživanja, o toj temi objavljeno samo nekoliko radova (v. zbornik *Žena u seoskoj kulturi Panonije*, Vince-Pallua, 1990).

U stabilnim patrijarhalnim uvjetima, kakvi su u većem dijelu Hrvatske prevladavali do početka našeg stoljeća, dominantan položaj starješini nije omogućavao samovoljno i nasilno ponašanje prema ostalima, niti su muškarci mogli bezobzirno postupati prema ženama. Pravilo je bilo da se "starješina" redovito dogovara o kućnim poslovima sa starijim sinovima. V. Erlich (1964) tvrdi da su tada prava i obveze svih, pa tako i "starješine", bili uravnoteženi, dijelom i zbog duha zajedništva koji se učio od mladosti, a dijelom i zbog toga što se od "starješine", osim starosti, iskustva i strogosti, tražilo da bude razborit, pravičan i odgovoran za stabilnost obiteljske zajednice, a od svakog muškarca da se žrtvuje za dobro kuće. Žene su pak trebale pokazivati poslušnost prema muškarcima, bespogovornu radišnost i iznad svega brigu za djecu.

Tako raspored uloge "starješine", s jedne, te muških i ženskih uloga, s druge strane, otkriva ne samo poredak moći temeljen na ovisnosti "slabijega" o "jačemu" nego i organizaciju odgovornosti među njezinim članovima, zbog čega je moć "jačih" na poseban način relativizirana. Istina je, naime, da svi moraju poštovati naredbe "starješine", da žene ne smiju proturječiti muškarcima i da mlađi moraju slušati starije, ali zato "jači" nose teret veće odgovornosti, a "slabiji" zauzvrat imaju osjećaj veće zaštićenosti na svim razinama obiteljske hijerarhije, pa se može govoriti o nekoj vrsti reciprociteta uloga u zadržanim odnosima, iako on ne počiva na istim temeljima.

"Starješina" je imao pravo i dužnost upravljati imovinom, zastupati obitelj kod administrativnih vlasti i raspoređivati dužnosti drugih. Njegovo ime često je simboliziralo obiteljsku zajednicu, pa se rabilo za njezino imenovanje ili za imenovanje njezinih članova. Tako je npr. postojala "Matina familja" ili "Matina kuća", ali i "Matin mali", "žena Matina starijeg sina" i "Matina stara".

Među muškim članovima nakon "starješine" najveća prava i dužnosti obično je imao najstariji sin, posebice ako je pravi "starješina" bio izrazito star i nemoćan. Među ženama najveća odgovornost pripadala je "domaćici", "starješici" ili "majci", ženi "starješine". Ona je određivala poslove ostalim ženama i djevojkama u kući, a osobno je bila zadužena za dnevno pripremanje hrane. U tim poslovima redovito joj je pomagala "reduša" koja se obično po redu birala među udatim ženama.

Znaci "starješinstva" su u većini zadruga bili skromni. Obično je to bilo sjedenje na čelu stola, sjedenje na stolici s naslonom, korištenje (posebne) čaše i/ili tanjura, sjedenje na najugodnijem mjestu uz peć, spavanje na "pravom" krevetu, pušenje lule, čuvanje ključa od kutije za hranu koja se kupovala, čuvanje zajedničkih novaca i sl. Muški ukućani su "starješini" trebali iskazivati odanost i poštovanje, a ženski još i smjernost i poniznost. Tako su neoženjeni sinovi pazili da ih otac ne uhvati u bogohuljenju, pušenju i ljenčarenju, oženjeni u iskazivanju

nježnosti prema svojoj ženi, a jedni i drugi u pijanstvu ili krađi. Žene su se pred "starješinom" i odraslim muškarcima trebale suzdržavati od brbljanja, kletvi i psovki, sudjelovanja u muškim razgovorima, nerada i nereda u kući, ali i od izazivanja muža ili drugih muškaraca, a često su se "starješini" i mužu obraćale sa "vi". Od djevojaka se često tražilo da spušenog pogleda prođu kraj muškaraca, da s njima ne ulaze u razgovor i da se pretjerano i preglasno ne smiju. U nekim obiteljima žene su morale ustajati kad bi "starješina" (negdje i ostali muškarci) ulazio u kuću, stajati na nogama tijekom objeda muškaraca, držati svijeću nad stolom, jesti što muškarcima ostane od jela i sl. Bilo je sredina koje su od mlade snahe tražile da poniznost pred svekrom – "starješinom" iskaže večernjim izuvanjem i pranjem nogu, polijevanjem vode za jutarnje umivanje, donošenjem žara s komina za lulu i sl.

IZDVAJANJE DVOGENERACIJSKIH, JEZGRENIH OBITELJI

S gospodarskim i tehničkim promjenama u Hrvatskoj dolazi do postupnog nestanka obiteljskih zadruga. Istraživači dokazuju (v. Erlich, 1964; Gavazzi, 1978, Rihtman-Auguštin, 1984) da se patrijarhalna obitelj kakvu smo upravo opisali najprije počela raspadati u Primorju, u obalnim mjestima Dalmacije i Slavoniji, a najkasnije u Banovini, Dalmatinskoj zagori i nekim dijelovima Like u kojima je između dva rata još bilo ostataka obiteljskih zadruga sa smanjenim brojem članova.

Promjene u načinu života i strukturi patrijarhalne obitelji počinju podjelom zadržne imovine. Ako do podjele dolazi za života "starješine" na jednostran zahtjev sinova, ona je praćena dubokim krizama koje se izražavaju destabilizacijom obiteljskih uloga i rušenjem njihova hijerarhijskog poretka temeljena na neprijepornosti načela muškarca i načela senioriteta. Izravna posljedica toga jest jačanje individualnih interesa i slabljenje autoriteta oca i muškarca, što povratno utječe na jačanje samosvijesti majke i žene.

Posljedica destabilizacije združnih patrijarhalnih odnosa jesu brojne anomalije obiteljskog života. "Starješina" postaje samovlasnik imanja, pa njegovo upravljanje poprima znakove neograničene vlasti ne samo nad imovinom nego i nad članovima zadruge. On u pravom smislu postaje "gazda" i "gospodar", a ne samo "domaćin" ili "starješina", što znači da se hijerarhijski odnosi više ne temelje na reciprocitetu međusobnih prava i odgovornosti nego na vladavini i pravu "jačega". U obiteljima u kojima "gospodar" uporno ustrajava na cjelovitosti obiteljske imovine, unatoč zahtjeva ostalih za njezinom podjelom, pravo "jačega" nerijetko završava u despotiji.

Fizičkim osamostaljivanjem jezgrenih, dvogeneracijskih obitelji i stabiliziranjem njihove strukture i organizacije nestaju razlozi za održanje hijerarhijskog obiteljskog poretka koji proizlazi iz ostataka karikiranog patrijarhalnog načela prava "jačega". Otac doduše i dalje zadržava svoj dominantan obiteljski položaj, ali je on sve manje odraz njegove neograničene moći nad ostalim članovima obitelji,

a sve više posljedica njegova skrbljenja i brige za obitelj, u kojoj se novi odnosi počinju temeljiti na reciprocitetu individualnih a ne spolno i dobno utvrđenih prava i dužnosti.

Proces raspadanja patrijarhalnih zajednica na male jezgrene obitelji u znanosti se obično određuje kao proces modernizacije. Budući da je glavno obilježje modernizacije promjena ili nekadašnjih ili ustaljenijih ponašanja koja tako postaju tradicijska, drži se da je učvršćivanjem jezgrenih obitelji i njihovim uključivanjem u šire gospodarske promjene došlo do nestanka tradicijskih obilježja obiteljske strukture i organizacije.

Ako se prihvati tumačenje Edwarda Shilsa (1981) da je temeljni kriterij za određivanje tradicije trajnost odnosno međugeneracijsko prenošenje iskustva koje ne uključuje samo materijalne objekte i društvene institucije nego sustave vjerovanja, predodžbi osoba i događaja te ljudskog djelovanja, onda bi potpuni nestanak tradicijske obitelji trebao prije svega značiti nestanak tih obilježja.

KOGNITIVNA KATEGORIZACIJA NEJEDNAKOSTI

Da bismo odgovorili na pitanje je li poslijezadružna obitelj zaista postala ne-tradicijska, što znači da njezina organizacija i struktura više nisu proizlazile iz dominantnog položaja muškarca, pomoći će nam strukturalna istraživanja u području sociologije znanja, posebice jedinstvena studija Barryja Schwartza (1981) o vertikalnoj klasifikaciji društvenih odnosa.

Schwartz svoje teze razrađuje na dvjema suprotstavljenim teorijama podrijetla mentalnih kategorija. Sociološka teorija kategoričkog simbolizma (Durkheim) drži da društveni model određuje mentalne kategorije, dok simbolička teorija društvenih kategorija (Claude Levy-Strauss) tvrdi suprotno, tj. da urođene kognitivne kategorije određuju društvene modele, i to po pravilu binarnog procesiranja. Schwartz prihvaća Durkheimova polazišta, ali ih nadopunjuje pretpostavkom simbolizma o binarnom procesiranju društvenih razlika. Poticaj za zauzimanje takvog stajališta Schwartz nalazi u teorijama lateralizacije i posebice u učenju Roberta Hertza, o kategorizaciji svijeta prema oporbenim terminima lijevoga i desnog.

Schwartzta zanimaju tri pitanja: 1) postoje li i drugi modeli dualnih klasifikacija, 2) odražavaju li, i na koji način, njihove polarnosti univerzalna načela ljudskog iskustva i 3) postiže li se, i kako, skladnost između različitih modela dualnih klasifikacija te kakve to posljedice ima za iskustvo društvenih odnosa.

Koristeći rezultate istraživanja verbalne metafore, Schwartz proširuje Hertzovu teoriju lateralne klasifikacije iskustva klasifikacijom prema načelu gore-dolje, koju naziva "vertikalna klasifikacija", "vertikalni polaritet" ili "vertikalno suprotstavljanje" i zaključuje da ta polarizacija ne razlikuje samo nadređeni od podređenog položaja u lingvističkom području nego da ona otkriva ukupnu društvenu strukturu utemeljenu na hijerarhijskim odnosima moći i nemoći. Društvena inferiornost uvijek se opaža kao nešto što je niže, a društvena superiornost kao

nešto što je više, pa Schwartz izvodi zaključak da je vertikalna klasifikacija iskustva "univerzalni kôd društvene nejednakosti".

Naše iskustvo vertikalnog poretka je neproturječno jer različiti ekspresivni kanali prenose istovjetne vertikalne forme. Kanali se međusobno preklapaju i nadopunjuju, pa nam društvena hijerarhija može izgledati suvislom. Ako je to istina, zaključuje Schwartz, onda vertikalne kategorije nisu samo proizvod polarizirane društvene diferencijacije nego i kodovi preko kojih društvene podjele dobivaju smisao, što znači da se društvena stvarnost i njezine simboličke kategorije stalno međusobno nadopunjuju proizvodeći "totalno a ne parcijalno iskustvo društvene nejednakosti".

Potvrdu svojih teza Schwartz nalazi i u tumačenjima Waltera Millera i Raymonda Firtha. Miller govori o simboliziranju društvene dominacije izdignućem (elevacijom), od koje polaze pojmovi kao što su viši i niži rang, superioran-inferioran i sl. Radi se o "metaforičnoj konvenciji" po kojoj se "količina autoriteta" predočava kao mjesto na vertikalnoj skali uspjeha, iz čega se izvodi značenje "padanja" i "(po)dizanja" na "ljestvici moći". Firthova istraživanja plemena Tikopia pokazala su da je fizička elevacija izravno povezana s društvenom elevacijom. Položaj tijela je važan pokazatelj društvenog statusa. Izdignut i uspravan položaj izražava moć, a čučajući i klečeći nemoć.

Schwartz naglašava da se tim kontrastima odražavaju polarizacije društvene moći. Pridružimo li vertikalnoj klasifikaciji, izraženoj preko parova prizemljenost-izdignutost i stajanje-sjedenje, druge modele opozicijske diferencijacije kao što su Hertzov lijevo-desno i Maussov ispred-iza, dobivamo "neverbalni jezik moći" ili "gramatiku društvene hijerarhije".

Ako je društvena moć predstavljena izdignutim položajem, prednjim planom i desnom stranom, a nemoć prizemljenjem, stražnjim planom i lijevom stranom, vrlo je važno prepoznati i primjereno pročitati sadržaj tih kodova, posebice ako je on skriven. U svezi s tim, Schwartz spominje stolac koji preuzima značenje izdignuća u vertikalnoj klasifikaciji društvenih odnosa, posebice ako je udružen s kategorijom prvog plana. Onaj tko u njemu sjedi vidi se kao "viši", a onaj koji uz njega stoji postaje "niži".

No stolac se ne rabi samo kao simbol opozicijske društvene diferencijacije. Njegova je simbolika kontekstualna, što se vidi u načinu na koji mijenja značenje kad u njemu sjede oni koji zauzimaju "niže" položaje u društvenoj hijerarhiji, kao što su npr. žene i djeca. Schwartz upućuje da stolac tada prestaje biti simbol moći i postaje simbol ranjivosti, a osoba koja uz njega stoji ne promatra se kao netko tko je inferioran nego kao skrbnik i zaštitnik posjednutoga.

VERTIKALNA KLASIFIKACIJA HRVATSKE OBITELJI IZMEĐU DVA RATA

Ako su Schwartzove pretpostavke o ulozi stolice u vertikalnoj kategorizaciji društvene nejednakosti točne, onda bi one trebale biti primjenjive i na obiteljske

odnose obilježene neravnopravnom raspodjelom moći. Tako bi u obiteljima koje zadržavaju tradicijsku strukturu stolac trebao funkcionirati u značenju Millerova i Firthova pojma izdignutosti i biti simbol koncentrirane obiteljske moći. Osoba koja u njemu sjedi imala bi "viši" rang od osobe ili osoba koje stoje. Rang onih koji stoje bio bi diferenciran prema Maussovom načelu lateralizacije, što znači da bi se desno od stolca našli oni koji imaju "niži", a lijevo oni koji imaju "najniži" rang u obiteljskoj hijerarhiji. Ta simbolika će vjerojatno biti proširena poštovanjem Maussove dijade ispred-iza, što znači da će stolac zauzeti prednji plan. U takvim odnosima osoba u stolcu koja ima "najviši" rang trebala bi biti otac. U situacijama u kojima je patrijarhalno načelo dosljedno provedeno, desno od oca trebali bi stajati sinovi, a lijevo majka i kćeri. Ako patrijarhalno načelo nije dosljedno provedeno, majka i najstariji sin(ovi) mogli bi se naći desno, a kćeri i mladi sinovi lijevo od oca.

U obiteljima koje nisu uređene prema patrijarhalnom načelu rasporeda moći, stolac bi trebao imati drugu funkciju. On bi trebao simbolizirati ranjivost i potrebu za zaštitom, što može ali ne mora skrivati stvarnu vertikalnu klasifikaciju prema načelu izdignuća. Osoba koja u njemu sjedi ne bi imala ni "viši" ni "niži" rang nego bi se opazala kao slaba i krhka, a osoba koja iza njega stoji kao njezin zaštitnik i skrbnik. Ako se uz stolac s takvom simbolikom nalazi više osoba, onda bi trebalo očekivati da će one zauzeti položaj prema "stupnju potencijalne ranjivosti". Ako je prikazana obitelj s više djece, u stolcu bi se trebalo naći mlade dijete (bez obzira na spol) ili majka; u prikazima obitelji s ostarjelim roditeljima stolac bi trebao pripasti roditeljima itd., dakle onima koji se smatraju nemoćnijima i ovisnijima. U skladu s tim, osoba koja stoji našla bi se u posve zadnjem planu te položajem svoga tijela i ruku ostavljala dojam "zaštite" ostalih. U prikazima cijele obitelji to bi trebao biti otac, a u prikazima dijela obitelji, stariji.

Naše smo pretpostavke nastojali provjeriti na uzorku od devet obiteljskih fotografija iz Slavonije i Hrvatskog zagorja snimljenih početkom tridesetih. One su izabrane iz kolekcije fotografija koja je nastala kao dio rada na znanstvenom projektu o životu i odgoju mladih u tradicijskoj kulturi Hrvata, pod voditeljstvom autorice ovog rada. Zbog nemogućnosti njihova reproduciranja, sadržaj svake fotografije dan je grafički i naknadno opisan.

Fotografije iz tridesetih godina izabrali smo jer pripadaju razdoblju u kojem se, kako se općenito smatra, dovršila razgradnja zadružnog obiteljskog života u nas. Preko njih smo željeli odgovoriti na naše pitanje s početka ovog rada – je li raspadanje zadružnih obitelji na dvogeneracijske, jezgrene obiteljske zajednice značilo i potpuno napuštanje tradicijskih obrazaca obiteljske organizacije, posebice patrijarhalne hijerarhije koja je obiteljsku moć koncentrirala u rukama najstarijeg muškog člana. Pretpostavljali smo da bi se ostaci tradicije mogli najprije naći u zadržavanju autoriteta očeva i (djelomično) sinova i u podređenom položaju majke odnosno kćeri.

Analiza sadržaja fotografija i načina njegova organiziranja trebala je dakle odgovoriti na sljedeća pitanja:

– Pojavljuje li se stolac koji nalazimo na obiteljskim fotografijama iz Hrvatske iz tridesetih godina, kao simbol obiteljske diferencijacije i raspodjele moći, kao što predlaže Schwartz?

– Može li nam određivanje položaja stolca, onoga tko u njemu sjedi i rasporeda prostora oko njega pomoći u određivanju odnosa u obitelji i time karaktera obiteljske organizacije, posebice glede prisutnosti odnosno odsutnosti patrijarhalnog poretka moći?

ANALIZA VIZUALNIH POKAZATELJA

Analiza grafičkih prikaza naših fotografija potvrđuje Schwartzove teze da se stolac rabi kao simbol opozicijske društvene diferencijacije u prikazu društvenih odnosa. On u našim primjerima služi kao poseban kôd za razumijevanje obiteljskih odnosa ovisno o tome gdje je smješten, tko u njemu sjedi i kako je raspoređen prostor oko njega.

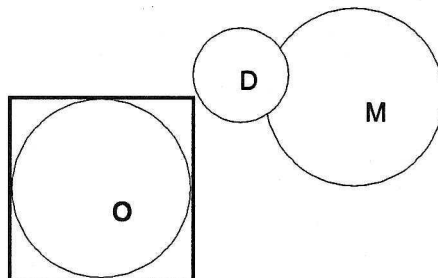
U prikazu mladog bračnog para s djetetom (Slika 1), u stolcu smještenom u prednjem planu sjedi otac. Lijevo od njega u stražnjem planu je majka u stojećem položaju, koja drži novorođenče na desnoj ruci.

Istu strukturu odnosa nalazimo i u Slici 2, koja prikazuje dvogeneracijsku obitelj s više djece različitog spola. Ako tijekom izrade slike nije došlo do preokretanja strana, što u fotografijama nije rijetko, ovdje nije provedeno načelo lateralizacije, pa se desno od stolca nalaze majka i kćeri. Ako je pak to svjesno napravljeno, što nismo u mogućnosti ispitati, onda se vjerojatno radi o relativizaciji tradicijskog obrasca glede značenja lijeve i desne strane.

Slika 1

Dvogeneracijska obitelj s novorođenčetom

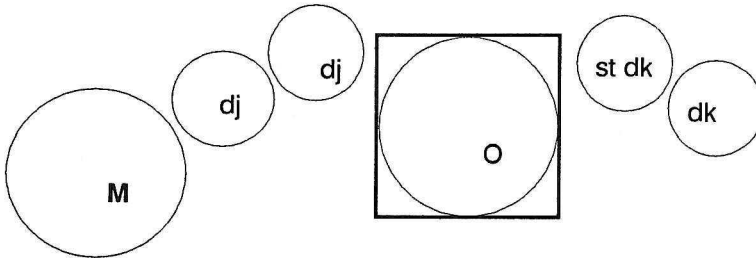
Otac sjedi na stolcu, s njegove lijeve strane stoji majka koja na svojoj desnoj strani drži novorođenče.

Slika 2**Dvogeneracijska obitelj s više djece različitog spola**

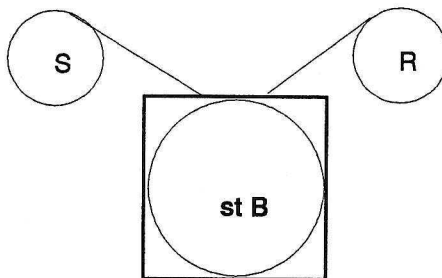
Otac sjedi na stolcu smještenom u sredini. S njegove desne strane stoje dvije kćeri i majka, a s njegove lijeve strane u prvom planu stoji mlađi i u pozadini stariji sin.

Čini se da je tradicijski obrazac u svim dimenzijama poštovan i u odnosima skupine prikazane na Slici 3. Stolec koji se nalazi u prvom planu pripao je mlađiću. U pozadini s njegove desne strane stoji njegova mlađa sestra, a s lijeve mlađa sestrična. Valja zamijetiti da jedna i druga djevojčica imaju ruke položene na naslon stolca. Je li taj položaj simbol njihove međusobne povezanosti ili nečeg drugog, ovom prilikom nije moguće reći.

Slika 3**Brat, sestra i rođakinja**

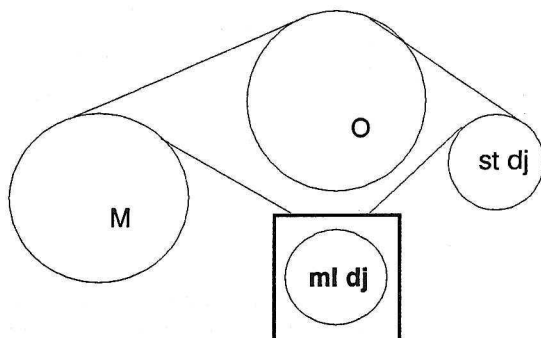
Brat, u mlađićkoj dobi, sjedi na stolcu u sredini. S njegove desne strane stoji njegova mlađa sestra a s lijeve rođakinja, obje s rukom položenom na njegova ramena.

Na slikama koje slijede narušena je tradicijska simbolika stolca i prostora oko njega. U svima njima stolec je pripao fizički slabijemu i ranjivijemu. Okolni prostor nije uređen jedinstveno, pa se ne može govoriti o poštovanju načela lateralizacije. Iznimka je Slika 6. Na stolcu sjedi ostarjela majka obučena u narodnu nošnju. Njoj s desne strane stoji sin obučen u građansko odijelo, a s lijeve kćer, također u narodnoj nošnji. Kako je stolec pripao majci a organizacija prostora uređena prema načelu lateralizacije, ovdje bi stolec mogao biti simbol iskazivanja poštovanja, a ne moći. U Slici 7, u kojoj odrasli sin obučen u građansko odijelo stoji s rukom položenom na rame ostarjelog oca smještenog u stolcu s njegove desne strane, stolec istodobno simbolizira poštovanje i ranjivost.

Slika 4**Dvogeneracijska obitelj s dvije kćeri**

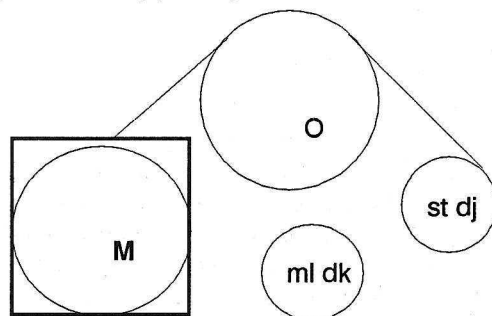
Mlađa kćer sjedi na stolcu u sredini, s njezine desne strane stoji majka a s lijeve sestra. Obje imaju ruku položenu na naslon stolca. Iza njih stoji otac s rukama položenim na ramena majke i starije kćeri.

U obiteljskim odnosima koji se mogu iščitati iz Slika 4, 5, 8 i 9 funkcija stolca kombinira se s načelom naprijed-nazad kako bi se prenio, s jedne strane, osjećaj ranjivosti osobe u stolici i, s druge strane, osjećaj zaštite i sigurnosti koji pripada osobi iza stolca, što se obično pojačava položajem ruku. Tako je u Slici 4 u stolcu smještena mlađa kćer, a iza cijele obitelji stoji otac kao zaštitnik. On rukama zakriljuje majku i stariju kćer, koje stoje u drugom planu i koje imaju ruke položene na naslon stolca.

Slika 5**Dvogeneracijska obitelj s kćerkom i sinom**

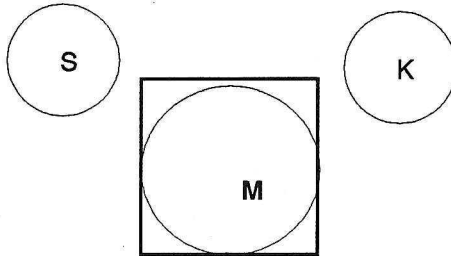
Majka sjedi u stolcu, s njezine lijeve strane u prvom planu stoji mlađi sin a u drugome starija kćer. Iza njih stoji otac koji rukama zakriljuje obitelj.

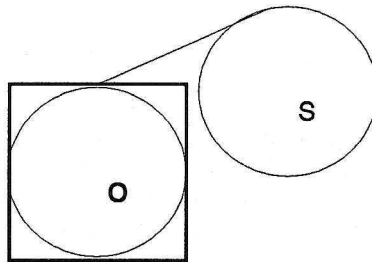
Isti obrazac simbolizacije nemoći i zaštite ponovit će se u Slici 5 s majkom u stolcu, u Slici 8, u kojoj je stolac smješten između majke i njezine sestre, a na njega postavljen sin, i u Slici 9 u kojoj starija sestra zakriljuje mlađeg brata posjednutog na stolac.

Slika 6**Ostarela majka, odrasli sin i kćer**

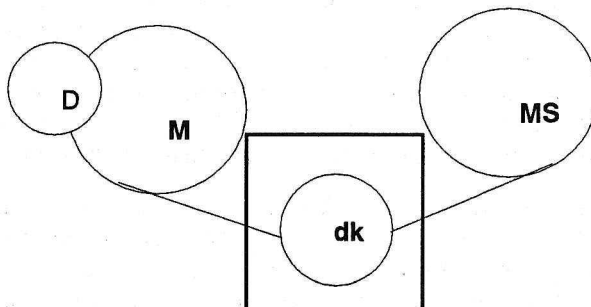
Majka sjedi na stolcu u sredini. S njezine desne strane stoji odrasli sin, a s lijeve kćer.

Slika 7**Ostareli otac i sin**

Sin, u zrelih godinama stoji rukom položenom na rame ostarjelog oca koji sjedi u stolcu s njegove desne strane.

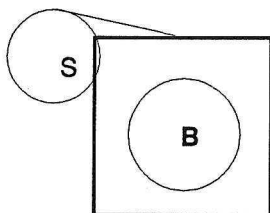
Slika 8**Majka, sin i majčina sestra**

U sredini sjedi dječak. S njegove desne strane stoji njegova majka koja na svojoj desnoj strani nosi dijete u naručju, a s njegove lijeve strane stoji njegova tetka – majčina sestra.

Slika 9**Brat i sestra**

Dječak je smješten na stolac u stojećem položaju. Desno od njega stoji njegova starija sestra s rukom položenom na naslon stolca.

ZAKLJUČAK

Rezultati analize devet obiteljskih fotografija iz Hrvatske nedvojbeno potvrđuju sljedeće:

1) stolac prikazan na obiteljskim fotografijama iz tridesetih godina rabi se u dva značenja koja predviđa Barry Schwartz u svojoj teoriji vertikalne kategorizacije neravnopravnih društvenih odnosa. Ovisno o tome kako je smješten, tko na njemu sjedi i kako je uređen prostor oko njega, on se može rabiti za izražavanje neravnopravnih odnosa u obitelji, u kojima stoji kao simbol najvišeg ranga, ili za izražavanje obiteljskih odnosa koji nisu utemeljeni na poretku moći nego na osiguranju obiteljske zaštite, pa se pojavljuje kao simbol ranjivosti.

2) simbolička uporaba stolca na jedan od spomenuta dva načina omogućuje nam utvrđivanje obiteljske strukture i temelja na kojima ona počiva. Prikazi u kojima stolac simbolizira najviši rang obiteljske hijerarhije temeljen na prvenstvu muškarca i starosti upućuju na zaključak da se radi o obiteljima s patrijarhalnom organizacijom i strukturom karakterističnom za tradicijske društvene odnose. Suprotno tomu, ako stolac u prikazu obitelji simbolizira ranjivost, onda je vrlo vjerojatno da se obiteljski odnosi ne uređuju prema pravilima rasporeda moći, a još manje prema pravilima patrijarhalne hijerarhije, pa se može zaključiti da je ona, u tom smislu, napustila tradicijske odnose društvenog života.

Stavimo li rezultate naše analize u kontekst diskusije o modernizaciji hrvatske obitelji kao posljedice raspada obiteljskih zadruga, može se reći da je jedan dio osamostaljenih dvogeneracijskih obitelji tridesetih godina našeg stoljeća još bio temeljen na tradiciji priznavanja patrijarhalnog obiteljskog poretka u kojem su muškarci imali pravo na najviši i viši, a žene na niži i najniži obiteljski položaj.

LITERATURA

- Barbarić, A.; Stojanović, A.; Janjić, S.; Stepinac, T.; Palošija, Đ.; Španiček, Ž.; Stojanović, A.; Černelić, M. *Seljačke obiteljske zadruge II*. Zagreb: Otvoreno sveučilište, 1992.
- Božičević, J. Narodni život u Šušnjevju selu i Čakovcu. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*: 11/2, 1906, 80-107
- Erlich, V.S. *Porodica u transformaciji*. Zagreb: Naprijed, 1964.
- Firth, R. *Symbols: Public and Private*. Ithaca: Cornell University Press, 1973.
- Gavazzi, M. *Vrela i sudbine narodnih tradicija kroz prostore, vremena i ljude*. Zagreb: Liber, 1978.
- Hammond, D. i Jablow, A. *Women in Cultures of the World*. Menlo Park, CA: Cummings (b.n.i.)
- Ivanišević, F. Poljica: Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*: 9/1, 1904, 191- 326.
- Lang, M. Samobor: Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*: 17/1, 1912, 1-50.
- Lovretić, J. *Otok: Narodni život i običaji*. Vinkovci: Dukat, 1990 (pretisak iz Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena, 1897-1918).
- Quinn, N. Anthropological studies on women's status. *Annual Review of Anthropology*: 6, 1977, 181-225.
- Rihtman-Auguštin, D. *Struktura tradicijskog mišljenja*. Zagreb: Školska knjiga, 1984.
- Rožić, V. Prigorje: Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*: 12/2, 1907, 161- 297.
- Shils, E. *Tradition*. Chicago: University of Chicago Press, 1981.
- Schwartz, B. *Vertical Classification: A Study in Structuralism and the Sociology of Knowledge*. Chicago: The University of Chicago Press, 1981.
- Utješinović Ostrožinski, O. *Kućne zadruge u Vojnoj krajini*. Zagreb: Školska knjiga i Stvarnost, 1988.
- Vince-Pallua, J. Da prostitute, to mi je žena. *Studia etnologica*: 2, 1990, 77-96.
- Žena u seoskoj kulturi Panonije*. Zagreb: etnološka tribina: Posebno izdanje, 1982.

TRADITION AND VERTICAL CLASSIFICATION OF FAMILY RELATIONSHIPS

Vedrana Spajić-Vrkaš

Faculty of Philosophy, Zagreb

In anthropological and ethnological literature it is mentioned that the disintegration of multi-generational family communities in Croatia led to the disintegration of traditional family relationships based on patriarchal principles of priority of the male sex and old age. Drawing upon Schwartz's theory of vertical classification of social relationships, especially on his thesis of the dual role of the stool in symbolizing social polarization, the authoress analyzes photographs from Croatian families taken during the 1930s to demonstrate that the stool can be considered as a sound indicator of remnants of traditional, patriarchic features in the life of the two-generational, nuclear family.

TRADITION UND VERTIKALE KLASSIFIZIERUNG FAMILIÄRER VERHÄLTNISSE

Vedrana Spajić-Vrkaš

Philosophische Fakultät, Zagreb

Die anthropologische und ethnologische Fachliteratur führt an, daß der Zerfall der mehrere Generationen umfassenden kroatischen Sippenverbände den Zerfall der traditionellen Familienverhältnisse, die auf dem Vorrang des männlichen Geschlechts und des Alters beruhten, herbeigeführt habe. Ausgehend von der Theorie der vertikalen Klassifizierung der Gesellschaftsverhältnisse bei Schwartz, insbesondere seiner These von der Doppelrolle des *Stuhles* in der Symbolik gesellschaftlicher Polarisierung, analysiert die Verfasserin Photographien kroatischer Familien aus den 30er Jahren und weist nach, daß der Stuhl als sicheres Überbleibsel traditioneller, patriarchaler Merkmale im Leben der zwei Generationen umfassenden und um ein Oberhaupt versammelten Familie gedeutet werden kann.